

գաթից բացուում է աշխարհի ամենազեղեցիկ տեսարաններից մէկը. հիւսիսային կողմը՝ Դալիլիայի լեռներն են, որոնց մէջ բարձրանում է ձիւնապատ Հերմոնը. արեւմտեան կողմը՝ Կարմկոսի կողերը, Տիւրոսի ծովափը և Միջերկրականի ալեծուփ ջրերը. մի քանի մղոն հեռու գէպի արևելք անտառապատ կոնաձև Թափօր լեռն է. իսկ հարաւային կողմում ինգրեէլի գաշտը, Եփրեմի լեռները ետեկց: Եփսոսի քարոզութիւնները ցոյց են տալիս, թէ բնութեան զեղեցկութիւնների համար որչափ խոր զգացումն ունէր Մա և որչափ բաւականութիւն էր զգում տարուայ եղանակների փոփոխակի հրապոյրներով: Մազարէթի դաշտերում իբրև տղայ ման գալիս էր ժողովել Մա այն զեղեցիկ պատկերները, որոնցով զարգարում էր իւր առականին ու իրատները: Այստեղի բլուրի վերայ էր ձեռք բերել Մա իւր այն սովորութիւնը, որ յետագայ կեանքում շատ անգամ սարերի գլուխն էր բարձրանում՝ առանձնական ազօթքով գիշեր անցնելու...:

21. Մնում է զեռ մի կէտ ևս յիշելու, որ Եփսոսի վերայ կրթական մեծ ազդեցութիւն պէտք է գործած լինի: Տասներկու տարեկանից ի վեր Մա իւրաքանչիւր տարի պատեքին Երուսաղէմ էր գնում: Բարեբաղդարար մեղ հասել է մի տեղեկութիւն այդ այցելութիւններից առաջինի մասին: Ով յիշում է իւր առաջին ծանապարհորդութիւնը հայրենի գիւղից գէպի իւր երկրի մայրաքաղաքը՝ կարող է բմբռնել Եփսոսի այդ ժամանակ զգացած ուրախութիւնն ու յուզմունքը: Մա պէտք է անցնէր չորս օրուայ ծանապարհայնպիսի տեղերով, ուր իւրաքանչիւր քայլափոխ կապուած էր պատմական, աստուածաշնչական յիշատակների հետ: Մա մանում էր այդտեղ ուխտաւորների հետգհետե աճող խմբի մէջ, որոնց սրտերը տարուայ մեծ տօնի պատճառաւ լի էին կրօնական բուռն ոգևորութեամբ: Մա գնում էր մի քաղաք, որ իւրաքանչիւր հրէայ սիրում էր ջերմ և ուժգին սիրով ինչպէս ոչ մի ժողովուրդ իւր մայրաքաղաքը չի սիրել. մի քաղաք, որ իւր սուրբ վայրերով և անթիւ որբազան յիշատակներով ամենամեծ հետաքրքրութիւն և յուզումն պէտք է

զարթեցնէր Մորա մէջ: Այստեղ պատեքի տօնին զրեթէ յիսուն տարբեր երկրներից եկած օտարականներ էին խոնուում, որոնք նոյնչափ տարբեր լեզուներ էին խօսում և տարբեր հանգերձներ կրում: Ի՞նչ զարմանք ուրեմն, որ վերագարձի օրը Մա այնքան զրագուած էր նոր հետաքրքիր առարկաներով, մինչ ժամանակին իւրայինների մօտ նշանակած տեղը չեկաւ: Մի տեղ ամենից աւելի կապում էր Մորա ուշադրութիւնը՝ տաճարն էր այդ, առանձնապէս սորա այն մասը, ուր ուսուցանում էին Հրէից զիտունները: Մորա մաքի մէջ անթիւ հարցեր կային, որոնց համար պատասխան կկամենար ստանալ այդ զիտուններից, և ահա առաջին անգամ առիթը ներկայացել էր: Այստեղ և գտան Մորան Եովսէփ և Մարիամ՝ չղանելով Մորան մի օրուայ ծանապարհորդութիւնից յետոյ և վերադառնալով անձկութեամբ որոնելու Մորան. Մա ականջ էր դնում կենդանի հետաքրքրութեամբ իմաստուն խօսքերին: Մորա պատասխանը մօր յանդիմանական հարցման մի անցողական պայծառ գաղափար է տալիս այն մտածմունքների մասին, որոնք Մորա մանկական հոգին զրազեցնում էին Մազարէթի դաշտերում: Աստուծոյ օրոշած մի մեծ գործ ունէր Մա կատարելու, որ Մորա կեանքի խնդիրը պէտք է լինէր. այդ միտքն իշխում է Մորա յետագայ ամբողջ կեանքի վերայ: Իսկապէս այդ միտքը պէտք է կազմէր իւրաքանչիւր կեանքի սկիզբն ու վերջը: Եփսոսի խօսքերի մէջ շատ անգամ կրկնուում է այդ միտքը և բոլոր լրութեամբ արտայայտուում այն վերջին խօսքի մէջ, որով կնքեց Մա իւր երկրաւոր կեանքը. «Ամենայն ինչ կատարեալ է»:

ՀԵՔԵՐՆԵՐԻ ԱՂԱՆԴԸ.

Էքերների աղանդը, որ տարածուած է Ամերիկայի զանազան կողմերում, շատ մեծ հետաքրքրութիւն է ներկայացնում: Այդ աղանդը սկիզբն է առել 1689 թուին Փրանսիայի Դոֆինէ և Վի-

ւարէ քաղաքներում: Նորա հետեւողները աշխատում էին ամենայն կերպ ապացուցանել, որ աշխարհի վերջը և երկնքի արքայութեան ժամանակը հասել է: Ուստի պէտք է ապաշխարել: Նոքա իւրեանց քարոզութիւնը հիմնում էին Յովհաննու յայտնութեան, Դանիէլ մարգարէի և այլոց մարգարէութեանց վերայ: Հէքերների քարոզած վարդապետութիւնը իբրև հերետիկոսութիւն ծանաչուեց և նոցա սկսեցին խիստ հետեւել, որից յետոյ նոքա տարածուեցան ամբողջ Եւրոպայում:

1706 թուին մի քանի շէքերներ ուղևորուեցին Անգլիա, որտեղ նոքա բաւականին յաջողութիւն ունեցան: 1747 թ. շէքերները հիմնեցին իւրեանց առաջին կուսակրօն համայնքը: Մանչեստրից ոչ հեռու գտնուող մի տեղում, նոցա համայնքը անպատճառ մի որ և է անսովոր բանով աչքի էր ընկնում: Աղօթքի ծայրայեղ ոգևորութեան ժամանակ մի քանի շէքերների առաջ պատկերանում էին տեսիլներ: մի քանիսի վերայ իջնում էր մարգարէութեան շնորհ, որոնք և սկսում էին յարձակուել արհամարհանքով իւրեանց միջի մեղաւորների վերայ: Բնակիչները յարձակուում էին նոցա բնակարանների վերայ, ամեն կերպ անպատուում, անարգում էին նոցա, բայց նոքա հետեւելով իւրեանց հիմնական սկզբունքին՝ չընդդիմանալ չարին, համբերութեամբ տանում էին ամենայն տեսակ վիրաւորանք: Աղանդաւորների թիւը հետզհետեւ աճում էր մինչև 1770 թ.-ը, երբ նոքա ընդունեցին մի նոր վարդապետութիւն, այն է Մեսսիայի երկրորդ գալուստը կնոջ կերպարանքով: Այդ կին Մեսսիան Մանչեստրացի մի դարձի աղջիկ էր: Աննա-Լի անունով: Նա հեշտութեամբ կարողանում էր զրաւել գէպ ինքը բոլոր իւր ունկնդիրների սրտերը: յայտնում էր շատերին նոյն իսկ նոցա թաքցրած մտքերը և չնայած իւր ամուսնացած լինելուն այնուամենայնիւ քարոզում էր, որ մարդ կարող է փրկուել միմիայն իւր կուսութիւնը պահպանելով: Նորան ծաղրում, նախատում էին. նորան հետեւում, մեղադրում էին Աստուծուն անարգելու: Հայհոյելու մէջ, բանտարկութեան էին ենթարկում, և հաւանական է մի օր էլ քարերի հարուածների տակ մեռնէին: Երբ մի անգամ տիրապետող եկեղեցու չորս պաշտօնեաներ նորան գատում էին, այդ անգրապէտ կինը իւր մի քանի խօսքերով այնպէս աղղեց իւր գառաւորների վերայ, որ նոքա ստիպուած եղան ազատել նորան բանտարկութիւնից:

1774 թուին Աննա-Լին մի երազ է տեսնում, որով հրամայում են նորան ուղևորուել Ամերիկա: Այդ համարձակ ծանապարհորդութեան մէջ միմիայն ութ մարդ հետեւեցին նորան: Նրանք վարձեցին մի հին, անպէտք նաւ և երկու ամբողջ ամիս լողացին: ենթարկուելով ամեն տեսակ վտանգների և աղատուեցին միմիայն հրաշքով:

Ամերիկայում այն կողմում՝ Ամերիկայում, նոքա շատ դժուարութեանց հանդիպեցին և ստիպուած էին ապրել միմիայն իւրեանց ձեռքի աշխատանքի արդիւնքով: Բայց նոքա չյուսահատուեցին: խղճի ազատութիւնը նոցա համար կեանքից աւելի թանկ էր: Նոքա բնակութիւն հաստատեցին Ալբանի մօտ, վայրերի անապատում, որի շրջակայքը ամայացած էր պատերազմներից: Որովհետև շէքերները ոչ մի դէպքում թոյլ չեն տալիս սպանութիւն, այդ պատճառաւ նոցա վերայ սկսեցին նայել իբրև հայրենասիրութեան թշնամիների վերայ: Աննա-Լին նորից բանտարկեցին չնայած նորա նախագուշակութեան, որով յայտնում էր, որ գաղութը պէտք է բաժանուի անգլիական մայր երկրից, որ նորանում կրօնական ազատութիւն պէտք է լինի, և այդպիսով պատրաստուում է ծանապարհ Մեսսիայի երկրորդ գալուստեան: Երջակայքում լուր էր տարածուել, որ մի կնոջ իւր կրօնական համոզմունքների պատճառաւ հալածում են: Այդ կինը կարողացաւ ընդհանուր կարեկցութիւն զարթեցնել այլոց մէջ գէպ ինքը: Նորան այցելութեան էին գալիս բանտում և նորա քարոզած վարդապետութիւնը շատ հետեւողներ ունեցաւ: Կարճ ժամանակից յետոյ այդ մարգարէութեան արձակեցին բանտից: Իրան բոլորովին ազատ զգալով՝ նա սկսեց բացօթեայ միտինգներ կազմել, որտեղ մարգարէութիւններ էր անում, և երբեմն էլ ծայրայեղ կերպով ոգևորում էր: աշխատելով համոզել ամբոխին, որ արգէն հասել է ապաշխարութեան ժամը: իսկ ամբոխը, որ միշտ ընդունակ է յափշտակուելու խորհրդաւոր բաներով և սքանչելիքներով, ուշադրութեամբ լսում էր մարգարէութեան ոգևորուած ծառերին: Հէքերների քարոզութիւնները ամեն ժամանակ դժուարութեանց էին հանդիպում: Հակառակորդներ լինելով ամուսնական միութեան նոյն իսկ այն դէպքում, երբ այդ միութիւնը օրինական է ըստ ամենայնի՝ նոքա խիստ հալածանքների էին ենթարկուում: Նոցա վերայ ծիծաղում, երբեմն էլ ծեծում էին նոցա և անգութ կերպով տանջում: այնուամենայնիւ նոքա հեղութեամբ տանում էին այդ բոլոր անպատուութիւնները և դարձեալ շարունակում էին քարոզել նոյն վարդապետութիւնը՝ կուսութիւնը: Աննա-Լին մեռաւ 1775 թուին 36 տարեկան հասակում: Նորա մահից յետոյ մի շինութիւն կառուցուեց, որտեղ հաւաքւում էին աղանդաւորներն աղօթելիս: Այդտեղ կազմակերպուեց մի համայնք՝ Նոր Լիւան անունով, որտեղից և շէքերների աղանդը սկսեց տարածուել ամբողջ Ամերիկայում: Իւրեքանչիւր համայնքի գործադիր իշխանութեան ղեկը յանձնուած էր երկու եղբայրների և երկու քոյրերի: Երկու ձերբակալներ և երկու միանձնուհիներ կառավարում են նոցա հոգևոր գործերը: իսկ երկու սարկաւազներ և երկու սար-

կաւագուհիներ Տոգս են տանում համայնքի տընտեսական պէտքերի մասին:

Կօտ ժամանակներս մի ֆրանսիացի կին այցելելով շէքերների «Ալֆրեդ» անուանուած գաղութը, մանրամասն կերպով նկարագրել էր գաղութի ամբողջ կազմակերպութիւնը և աղանդաւորների կեանքը: Փրանսուհի ծանապարհորդը, համայնքի ծերից հրաւէր ստանալով, գնացել էր Ամերիկայում ապրող իւր մի հայրենակից կնոջ հետ շէքերների մօտ: Մինչև Ռեչեստերա նոքա երկաթուղով ծանապարհորդեցին, իսկ այնտեղից սկսած մի առանձին տեսակ երկար կառքով, որի երկու նստարաններից իւրաքանչիւրի վերայ երկ-երկու մարդ էին նստած, այդպէս գնացին մինչև գաղութը, նոյն կառքի մէջ նստած էին և ազարակատէրեր, որոնք հագուստով երեք շէքերների աղանդին հետևող մի կին՝ նրանց առանձնայատուկ զգեստով, որ աւելի տարօրինակ էր թուում, որովհետև Ամերիկայում բոլորը միանման զգեստներ են կրում, նա կրում էր հասարակ և մութ գոյն ունեցող հանդերձ, պարանոցի վերայ կրում էր մի վզկապ, որ մեր կողմերի գեղջկուհիների նման էր կապած, և մի բարձր մութ գոյն ունեցող նաւակաձև գլխարկ, որ համարեա ծածկում էր նորա գէմքը:

Այն ծանապարհը, որ տանում էր դէպ Ալֆրեդ անուանուած գաղութը, խիստ մաքուր էր, նորա աջ և ձախ կողմերում տնկուած կան ծառեր, որոնցից հեռու ձգուած են շէքերներին պատկանող արօտատեղիները: Գաղութի սեպհակառութիւնն են համարում մօտ 3000 ակր երկրագործութեան համար ամենայարմար հողեր, որոնցից մեծ մասը աշխատող ձեռքերի պակասութեան պատճառաւ մնում է անմշակ: Գաղութի բնակիչները շատ զգալի կերպով քանում են, այնպէս որ այժմս այնտեղ ապրում են միմիայն երկու քնտանիք: Ընդհանրապէս շէքերների քնտանիքները բաղկացած են լինում 30-80 հոգուց, 1860 թուականին գաղութում կար մինչև 6,000 բնակիչ. 1775 թուի աշխարհագրի ժամանակ բնակիչների թիւը հասաւ մինչև 2,415-ի, և ահա այդ ժամանակուանից սկսած պակասում է նոցա թիւը: Ազգաբնակչութեան այդ աստիճան պակասելու պատճառաւ նուազեցին և երկրագործական աշխատութիւնները, բայց շէքերները այնուամենայնիւ չյուսահատուեցին, նոքա հաստատ համոզուած են, որ մօտ է աշխարհի վերջը, որ իւրեանց աղանդը ներկայացնում է միակ ճշմարիտ եկեղեցին, որ վայելքներից հրաժարելը, հասարակական խօստովանութիւնը, շարին չընդդիմանալը, խաղաղութիւնն ու միայնակեցութիւնը առաջնորդում են մարդկութեանը դէպ երկնային արքայութիւն:

Շէքերների գաղութում ամենայն տեղ նկա-

տելի է որոշ կարգ ու կանոն, մաքրութիւն և զարմանալի լուսթիւն: Ամենափոքրիկ շէքի անգամ չի լսուում: Մշակները աշխատում են լուռ և շարժւում են որպէս ստուերների, երբէք չեն լսում պատնական ձայնի: Դիմութիւնները միակերպ են և շատ հասարակ, բայց շատ յարմար և բոլորը համարեա ներկուած են — ծանապարհորդներին ընդունեցին առանձին մտերմութեամբ, նոքա ամենից առաջ տեսան գաղութի ամենաաղքատ խրճիթը, որը շէքերների սղոյնական բնակարանի մի պատկերն էր ներկայացնում: Այդ հին տնակը պահւում է իրրե հնութիւն, որպէս զի աւելի պարզ նկատելի լինի յաճախողների համար գաղութի արած յառաջդիմութիւնը: Ամենայն տեղ երևում են ամուր շինութիւնների, որոնք կառուցուած են առանց մի որ և է յատակագծի, չբնապատուած արհեստանոցներով, որտեղ տեղի են ունենում դանազան աշխատութիւններ: Միաբնակութեան արհեստանոցներն այդ ժամանակ դատարկ էին, որովհետև աշխատաւորները զբաղուած էին գաշտային գործերով: Զմեռը նոքա պարապում են հիւանդութեամբ, պատրաստում են գեղեցիկ աւելներ, նոցա ձեռագործը որոշուում է ուրիշներից ոչ միայն ամբութեամբ, այլև նրբութեամբ: Համայնքը պարապում է նոյնպէս և անասնապահութեամբ: Ոչ ոք իրաւունք չունի մերժելու իր համար որոշած աշխատանքը: Մինչև անգամ պաշտօնատէր անձինք պարտաւոր են աշխատել, այդ պատճառաւ էլ իւրաքանչիւր շէքեր մի քանի արհեստներ գիտէ:

Վանայք կոչվաւ և ծանր գործեր չեն կատարում: Նոցա արհեստանոցները լիքն են և ամառ և ձմեռ ժամանակ. այնտեղ քոյրերը բոլորում են, ինչպէս մեղուները փեթակում: Արհեստանոցները ընդարձակ են, նոցա մէջ շինուած են յարմար օդանցքներ, լուսամուտները ուղղուած են դէպ այն կողմ, որ կողմը արեգակ է լինում, ամենայն ինչ լուացած, մաքրած է, երիտասարդ աղանդաւորութիւններից մի քանիսը կարում են սպիտակեղէն, միւսները զգեստներ, Չնայած կրօնաւորական խիստ կեանքին, հանդերձների մէջ նկատուում է մի ինչ որ պշրանք, որից յետ չի մնում և ոչ մի կին:

Գէմքի զարմանալի թարմութիւնը շատ առանձնայատուկ է շէքերներին: Փոքրիկ գլխանոցը, որի տակից և ոչ մի մազ չի ընկնում ճակատի վերայ, միայն տգեղներին չի յարմարում, իսկ մեծ մասի դէմքին տալիս է առանձնապէս կենդանի արտայայտութիւն:

Իւրաքանչիւր քոյր ունի իւր առանձին փոքրիկ սեղանը: Շատերը նոցանից զբաղուած են մի առանձին տեսակ սօսու թելիկներից քաթան գործելով: Արհեստանոցներից մեկում սենեակի մէջ տեղը դրած է մի սեղան, որի վերայ կայ երաժշտական մի մեքենայ, որ մօտ ժամանակներումս

Համայնքը ընծայ էր ստացել: Մեքենան անում է հայրենասիրական և կրօնական մի քանի օրհներգութիւններ: Առաջ շէքերների մէջ երաժշտութիւնը մեղք էր համարւում, բայց ժամանակի ընթացքում հաշտուեցին այդ գաղափարի հետ: Ամբողջ օրն այդ մեքենան անում է իւր օրհներգները, իսկ պայծառ արեւը ուրախ կերպով ներս է նայում բարձր լուսամուտներից, կարծես հրճուելիս լինի կանացի գեղեցիկ դէմքերով: Երոնք ենթարկել են իւրեանց անձը կուսութեան, բայց Հոգովի վեստեան քրմահինների դէմքի խիստ արտայայտութիւնը չեն ցոյց տալիս:

Ազանդաւորների ձեռակերտները տեղաւորուած են մի առանձին շինութեան դահլիճում: Ամբողջ այդ սենեակի պատերի մօտ դրուած են պահարաններ, որոնց մէջ տեղաւորուած են սօսու մանրութիւններից պատրաստած տուփիկներ և կողովներ: Այդ ձեռագործները մեծ յաջողութեամբ ծախում են ամբողջ Ամերիկայի ծովափնեայ քաղաքներում: Քոյրերը պատրաստում են նոյնպէս հիանալի պահուէիք (консервы), որ ուղարկում են Փարիզ, և նոյնպէս շէքերական թուրք (пастырка), որ շատ օգտակար է ոսկրացաւ ունեցող հիւանդների համար:

Համայնքի լուսցարանը կառուցած է բոլոր նորագոյն յարմարութիւններով: Այն մեծ տան մէջ, որտեղ ապրում են ընտանիքի արական և իգական անդամները միասին, կայ մի լայն միջանցք, որ բաժանում է երկու սեռի ննջարանները միմեանցից: Դռները փակւում են փայտեայ փակոցներով: Հասկանալի է, որ ընտանիքի անդամները իւրեանց աղանդի կանոնները սրբութեամբ են պահում, որի իրրէ գլխաւոր վարդապետութիւն ճանաչւում է կուսութիւնը: Բացի դրանից այդ կանոնները խիստ կերպով արգելւում են ամեն տեսակ մասնաւոր խօսակցութիւններ և զրօսանքներ կատարել երկուսով: Նոյն կանոնները վերաբերում են մինչև անգամ նրանց, որոնք մինչև այդ համայնքի մէջ մտնելը կապուած էին միմեանց հետ ամուսնական կապերով: Անանց ննջարաններում դրուած են նեղ բազմոցներ, որոնք մահճակալների տեղ են ծառայում: Ամենայն տեղ տիրում է զարմանալի մաքրութիւն: Յատակի վերայ կապերտներ չեն փռւում, որպէս զի աւելի հեշտ լինի նրանց մաքրելը: Ոչ մի տեղ պատերի վերայ նկարներ չեն երևում, որովհետև նոցանից յառաջանում է փոշի:

Ճանապարհորդութիւնների այցելութեան ժամանակ տղամարդիկ գաղութից զուրս ունեցած աշխատութեամբ էին զբաղուած: Մի քանիսը կրում էին անտառից սալերով փայտ, մի քանիսն էլ կտրուում: Աշխատում են առանց բացառութեան և պատանիները և ծերունիները, Բոլորը առողջ և ուրախ էին: Աւթսուն և հինգ տարեկան ծերունին, թէև արդէն կորացած, բայց դարձեալ մի ինչ որ

բանով զբաղուած էր: Հաղուագիտ չեն շէքերների մէջ մինչև անգամ իննսուն տարեկան ծերունիներ:

Թուշուների վերայ հսկում են կանայք: Թուշուներից իւրաքանչիւր տեսակի համար շինուած են առանձին տեղեր: Անասունների բակում ինչպէս և համայնքի բոլոր հիմնարկութեանց մէջ, պահպանւում է զարմանալի մաքրութիւն: Կովերի փռուածքը միշտ թարմ և մաքուր է: Նոցա եղջիրները արմատից սղոցած են, որը մի տեսակ միամիտ կերպարանք է տալիս նոցա: Դաշտային աշխատութիւնների համար ընտրած եղները և ձիաները լաւ տեսակին են պատկանում: Առհասարակ բոլոր կենդանիների վերայ օրինակելի հսկողութիւն է տիրում: Այստեղ չենք տեսնում չեն պահում, բայց կատուներ չատ կան:

Շէքերները թէև բուսակեր չեն բառիս բուն նշանակութեամբ, բայց այնուամենայնիւ զսպում են իրանց միս գործածելուց: Խոզերի և խմիչքներ (ոգելից) գործածելը խստաւ արգելուած է: Աւտում են նոքա միասին խմբուած, առաւօտեան ժամի 6-ին, կես օրին և երեկոյեան: Տղամարդիկ հաւաքուած են մի առանձին սեղանի շուրջը, կանայք միւս, իսկ մանուկները մի կրորդ: Աւտելուց առաջ և յետոյ, և նոյնպէս քնելիս և քնից վերկենալիս, շէքերները ծնրադրութիւն են անում, առանց խօսելու մի որ և է բառ: Երեկոյեան 9 ժամին շէքերների տներում և ոչ մի տեղ չի երևում կրակ, Առաւօտեան 5 ժամին հնչում է զանգակի ձայնը, որից անմիջապէս յետոյ ամբողջ ընտանիքը պարտաւոր է վեր կենալ:

Աղօթելու համար որոշուած շինութեան մէջ գտնւում է մի մեծ դահլիճ, առանց որևէ դարձարանի: Նորա մէջ սեղանները զաստորուած են ամֆիթեատրոնի ձևով: Այդ դահլիճում աստուածապաշտութիւն չի կատարւում, որովհետև այնտեղ աւելի նկատելի է այդ աղանդի հետևողների փոքրիկ քանակութիւնը, այդ պառճառաւ աղօթում են մի այլ փոքրիկ դահլիճում: Երրորդ աղանդաւորները հաւաքուած են աղօթելու, տղամարդիկ առանձին են կանգնում կանանցից, յետոյ երգում են նոցա սրբազան օրհներգները, որոնց մէջ երբեմն հնչում է միևեդոյն ձայնը անփոփոխ կերպով արևելեան երաժշտութեան նման: Օրհներգների չափը արագանում է, շէքերները սկսում են պտոյտ գալ մի տեղում, այդ ժամանակ երիտասարդ կանայք սահում են դահլիճի երկարութեամբ և սպա կրկին պտոյտ գալիս: Աւելի ջգային բնաւորութիւն ունեցողները ծայրայեղ ոգևորութիւն են ցոյց տալիս: Կապ սկսում է զուլակութիւնների կարգը, մեղքերի բարձրաձայն հրապարակական դժուածն, և ապա նորից կրկին նոյն անմիտ պարը, որ նման է գերութիւնների սլորին:

Շէքերների խոստովանութիւնը նման է կա-

Թողիկական եկեղեցու խոստովանութեան այն տարբերութեամբ միայն որ նորա մեղքերը խոստովանում են միևնոյն սեռի անձնաւորութեանց մօտ։ Մեղքերի արձակումն չի լինի միայն խոստովան է տրուում որ եթէ զղջացողը նորից մեղանչէ պարտաւոր է նորից խոստովանուել իւր մեղքը և զղջալ։

Առհասարակ շէքերների աղանդի իրրև հիմք ծառայում է ոչ թէ հանրիշխանական (демократическое) այլ աստուածապետական (теократическое) սկզբունքը։ Մարդկութեան հոգեկան զարգացման մէջ նորա ծանաչում են երկու շրջան՝ հին և նոր։ Ազամ և Եւան հին շրջանի մարմնացումն են, որոնց նպատակն էր ամուսնութիւն և մարդկային սեռի աճումն։ Յիսուս Քրիստոս մի նոր շրջանի անձնաւորացումն է, որի վարդապետութիւնն է կուսութիւն և վերածնութիւն։ Բոլորը պարտաւոր են հետեւել Քրիստոսի վարդապետութեանց՝ լինել հեզ, բարեհոգի և նվթարկուել բարձրագոյնի իշխանութեանը։ Շէքերները ընդունում են մկրտութիւն ոչ ջրով, այլ հոգւով։ Մարդկանց հոգին անմահ է՝ քայքայուում է միմիայն մարմնը, երկրային թաղանթը, բայց հոգին ապրում է յաւիտեական կենքի, եթէ կատարում է Քրիստոսի պատուիրանները։ Շէքերների օրէնքը խիստ կերպով արգելում է մէկին նիւթապէս վնաս հասցնելը, ոխ պահելը և նոյնպէս պատերազմ մղելը։ Մարդու մահից յետոյ նորա հոգին ոչ գրախտ և ոչ դժոխք է գնում։ Ինչպէս զրախտը, նոյնպէս և դժոխքը ներկայացնում են հոգեկան մի առանձին դրութիւն։ Եթէ մարդ ձգտում է կեանքի մէջ բարիք գործել, յիշելով առաքեալի իմաստալից՝ խօսքերը, թէ Հաւատքը առանց գործի մեռեալ է. եթէ նա ապաշխարում է իւր մեղքերը, որոնք յատուկ են մարդկային տկար բնութեան՝ նորա հոգին էլ կըլուարձանայ բարդաւորութեամբ, երանութեամբ. ահա հենց սրանումն է զրախտ ասածը։— Շէքերների դաւանութեան բոլոր այս մանրամասնութիւնը ճանապարհորդներին հաղորդել էր «Ալֆրեդ» անուանուած համայնքի տանուտէրը։ Այդ դաւանութեան շատ մանրամասնութիւնները փոխ են առնուած սպիրիտուալիստների վարդապետութիւնից։ Այն հարցին, թէ ինչ կլինէր աշխարհի դրութիւնը, եթէ մարդկութիւնը հետեւէր շէքերների վարդապետութեանը՝ համայնքի աւագը պատասխանեց, որ մարմնական զուարճութեանց ժուժկալութիւն և կուսութիւն պահպանելը Քրիստոսի պատուէրներից մէկն է։ Ապա համայնքի աւագը սկսեց ապացուցել, որ մարդկային սեռի աճումը բնութեան պահանջ է, որ եթէ այլևայլ տարափոխիկ հասարակական հիւանդութիւններ կամ պատերազմներ տեղի չունենան, բնակիչների թիւը վաթսուս տարուայ ընթացքում կկրկնապատկուի և մի քանի հարիւր տարուց յետոյ երկրիս վերայ մարդկանց բնակութեան

համար տեղ չի լինի։ Ըստ Մալթուսի, մարդկութեան սեռի աճման դէմ պէտք է որոշ սահմաններ դնել, Համայնքի աւագի խօսակցութեանց մէջ հինչում էր քրիստոնէութեան առաջին դարերի հոգեւորականների խիստ քարոզը, Ակներև է, որ վանականների և շէքերների կեանքի մէջ մեծ նմանութիւններ կան, նոյն պահանջը միասին աղօթելու առ Լստուած, նոյն խորին հաւատը, նոյն տեսակ վերաբերմունք դէպ ընդհանրութեան շահերը, սեփական անձից ձեռք վերցնելը, ընդհանրութեան բարիքին ծառայելը։ Ցարբերութիւնը միայն նրանում է, որ շէքերները աւելի շատ են հոգս տանում աշխարհային բարիքների մասին. շատ յաճախ են կրկնում նոցա խօսակցութեանց մէջ հետեւեալ բառերը՝ հաշուեկշիռ, արժէթղթի անկումն, առհասարակ տնտեսութեան վերաբերեալ այլ և այլ խօսակցութիւններ։ Ինչ վերաբերում է կամաւոր աղքատութեան, ունեցուածքը աղքատների մէջ բաժանելուն, որ յաճախ է պատահում կաթողիկական երկրներում, շէքերների մէջ երբէք զոյուութիւն չունի։ Հենց նոյն իսկ նոցա ցոյց տուած հեղուցիւնը ամեն ժամանակ անկեղծ չէ, նոցանից մեծ մասը համարում է իրան մեղքից ազատ, իսկ այդպիսին հազիւ թէ կարողանայ հեզարարոյ լինել։

Զարմանալին այն է, որ շէքերների մէջ երբէք վեճեր տեղի չեն ունենում, և ամենադարտակ գործերումն տնգամ պարզ երևում է նոցա ունեցած երկիւղը, երբ որոշուածի պէս չի կատարում մի բան։ Աշխատասիրութիւնը նոցա համար բարեգործութիւն է համարում, փոխադարձ յարաբերութիւնները խիստ ազնուարարոյ են, այնպէս որ, եթէ եղբայրը մի որ և է խիստ բան արտայայտէ միւս եղբոր դէմ, աղօթքից կըրկուի, մինչև որ ներդութիւն խնդրէ՝ ոչ միայն անպատուածից, այլ և այդ անպատուութեանը ներկայ եղողներից։ Չնայած որ շէքերները պարագում են առևտուրով և առանձնապէս հոգում են իւրեանց բարեխաւութեան մասին, այնուամենայնիւ յայտնի են իւրեանց մարդասիրութեամբ։ Այդ աղանդի հակառակորդները պնդում են, որ շահասիրութիւնը մի օր վերջ կգնէ այդ աղանդին, որ մօտ ապագայում նոցա համայնքները երկրագործական և արհեստագիտական գաղութների կվերափոխուին, որտեղ այլ ևս այն խրատութեամբ չի պահպանուի մարմնական զուարճութեանց նկատմամբ ժուժկալութիւնը։ Շէքերների թուի աստիճանաբար նուազումը մասամբ արգարացնում է նոցա հակառակորդների նվազորութիւնները։ Տեսնուում հաստատած շէքերների նոր դաղութները ոչ մի բանով չեն ցոյց տալիս իւրեանց մաքրակրօն և ճշնաւորական լինելը։

Երբ ճանապարհորդուհինները դուրս էին գալիս «Ալֆրեդ» անուանուած գաղութից, նոցա պա-

տաճամար հանդիպեց ցիգանների մի սայլ, որ պնուժ էր այնտեղ:

— Գուր կընդունէ՞ք այդ մարդկանց, հարցրին ծանապարհորդուհիները իրանց ծանապարհ գցող աւագին:

— Այն, ինչ որ անհրաժեշտ է մարդուն, մենք չենք մերժի: Մեր տներում նոցա չենք տեղաւորի: Բայց փող ենք տալիս նոցա՝ վճարելու իրանց պարսպարող տների տէրերին:

Աշխատասէր չէքերներին և թափառող ցիգանների խմբի մէջ, որոնք ոչ ցանուժ, ոչ հնձում և ոչ շտեմարան են հաւաքում: Բայց աճում: Բազմանում են արագ, որին իրրեւ ապացոյց կարող է ծառայել փգրիկ երեխաների խումբը, որ վաղուժ էր սայլի ետևից—չկան ընդհանուր նման կէտեր: Ցիգանները անպատճառ սարսափ կազդեն չէքերների աղանդի մոլեռանդ հետեւողներին:

Գաղութների ծաղկելու գաղտնիքը կայանում է երիտասարդ յոժերի առատութեան մէջ: Մորմոնները հասկացան այդ գաղտնիքը և ընդունեցին բազմակնութեան վարդապետութիւնը: Նոցա մէջ պատահում են այնպիսի մարդիկ, որոնք ունենում են մինչև 50 դաւակներ, հասկանալի է արդէն, որ այդպիսի պայմանների մէջ անապատներն անգամ կարող են արագ կերպով բնակութեան տեղ դառնալ: Շէքերները հակառակ ծայրայեղութեան մէջ ընկան, ընդունելով կուսութեան վարդապետութիւնը: Չնայած նոցա պուրիտանական և ճգնական սկզբունքներին, այնուամենայնիւ նոցա հաւատոյ ուսմունքի և գաղութի կազմութեան մէջ շատ և շատ համակրելի կողմեր կան: Ամենքի համար պարզ նկատելի չեն չէքերների աղանդի համակրելի կողմերը: Շէքերների լռիկ և աշխատասէր գաղութը հրապուրիչ է այն մարդկանց համար, որոնք հակումն ունին դէպ միստիքականութիւնը: Աւրախալի է տեսնել, թէ ինչպէս առաւօտեան լուսածաղին զարթնում է գաղութը և մեծ եռանդով առանց ձանձրանալու ձեռնարկում է աշխատելու ամբողջ օրը: Ըրջակայքում՝ ամենայն ինչ լուռ է, հանգարտ և անձայն. անխոնջ մշակները շարժում են այս և այն կողմ, որպէս ստուերներ, որոնց վերայ ընկնում են արեւի պայծառ ճառագայթները: *

Գ. Ղ.

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ՔՐՈՆԻԿՈՆ

ԲՈՂՈՔԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑՈՒՆԵՐ

Գերմանիա.

Անցեալ թուականի վերջերին ամենակարեւոր և հրատապ խնդիրներից մէկն այստեղ այն էր, թէ ինչպէս պէտք է կազմակերպել Վիւրտեմբերգի բողոքական եկեղեցւոյ կառավարութիւնը, երբ մօտիկ ապագայում թագաւորական իշխանութիւնը կաթոլիկական դաւանութիւն ունեցողի ձեռքն անցնի— Խնդիրն այն է, որ բողոքական եկեղեցիների մէջ եպիսկոպոսական իշխանութեան ներկայացուցիչ կամ եկեղեցական վարչութեան գլուխ համարուում է երկրի իշխանը: Արմական վերանորոգութեան դարում երբ իւրաքանչիւր գերմ. առանձին երկրի ժողովուրդ նոյն դաւանութիւնը պարտաւոր էր ունենալ, ինչ որ իւր իշխանն ունէր՝ այսպիսի հայեցողութիւնը շատ դժուարութիւններ էր պատճառում: Սակայն երբ մի քանի տեղ հանդամանքները փոխուեցան և տեղի ունեցան դէպքեր, երբ մի գրեթէ ամբողջապէս լուծերական դարձած երկրի իշխան կաթոլիկ կամ նոյն խի կաթոլիկական դաւանութիւն էր ընդունում՝ բնականաբար հարց էր յառաջ գալիս թէ արդեօք պէտք է պահանջէ՞նա իւր նախկին իրաւունքները եկեղեցւոյ նկատմամբ և որ եկեղեցին այնուհետեւ պետական պէտք է համարուի՝ այն, որին ժողովուրդն է պատկանում, թէ՞ որին իշխանական տունը: Տարբեր ժամանակ և տարբեր տեղերում այդ հարցը տարբեր լուծումն է ստացել. երկար վեճերից և խորհրդածութիւններից յետոյ մի ըստ ամենայնի բողոքական եկեղեցւոյ համար նպատաւոր լուծումն ստացաւ այն Վիւրտեմբերգում: Այդտեղ ժողովրդի խոշոր մեծամասնութիւնը բողոքական դաւանութիւն ունի. բողոքական էին մինչև այժմ նաև երկրի թագաւորները: Բայց ներկայումս իշխող ընտանիքի մի ճիւղը ժամանակ առաջ կաթոլիկութիւնն է ընդունել և սպասուում է այժմ, որ ներկայ անժառանգ թագաւորի մահից յետոյ՝ նորան կանցնի թագը, և այդպիսով «Վիւրտեմբերգ երկրի եկեղեցին» կունենայ կաթոլիկ գլուխ: Սակայն վերջին ժամանակ հաստատուած սահմանադրութեան համաձայն այդ եկեղեցին անկախ ազգային եկեղեցի կմնայ և նորա կապը պետութեան հետ պահպանելու համար մի վարչական ատեան կկազմուի, որին կմասնակցեն դադանի խորհրդի (բարձրագոյն պետական վարչութեան) երկու անդամներ՝ մէկը սովորաբար լուսաւորութեան նախարարը, եթէ բողոքական է նա.

* Թարգմ. „Восточныя и восточной литературы“ 1897 թուի զիկեմբեր համարից: